

Emberölés, nyomozás és megyei hatóság a 15. századi Abaúj megyében. Hatalmaskodás Gagy faluban

KÁDAS István

1469-ben Bátori Gergely és Gagy Miklós jobbágycsoportok rátörtek Gagy Balázs birtokrészére, és a harcban megölték Balázs egy nemesi familiárisát. Az ügyben három nyomozást is elvégeztek, Abaúj megye szolgabírói és emberei a helyszínen kihallgatták a tanúkat. Hasonlóan vizsgálódott a jászói konvent egy szerzetese és egy királyi ember. Mindhárom vizsgálat megerősítette a panaszt. Ez nem számított meglepőnek, ugyanis az ilyen esetekben a tanúknak feltett kérdéseket a panasztevő állította össze, sőt gyakran a nyomozást végző személyek is saját emberei, barátai köréből kerültek ki.

„Főbenjáró ítéletet a mi időnkben csupán a nemesi házak megtámadásának, nemesek megölésének, verésének, sebesítésének s törvényes ok nélkül való letartóztatásának okából, azonkívül bármely nemesi jószágoknak és akármilyen néven nevezendő tartozékainak elfoglalása miatt szoktak határozni és kimondani.”
(Werbőczy István: Hármaskönyv, II. 42. tc. 5. §)¹

A középkori vármegye nem rendelkezett karhatalommal, a „nyomozati munkát” pedig többnyire a megye szolgabírói végezték. A szolgabírók legfőbb feladata – nevüknek megfelelően² – az ispán vagy helyettese, az alispán segítése volt az ítélezésben. A megyei hatóság bírói széke, a nemesek perlekedéseinek helyszíne a kéthetente tartott *sedria* (*sedes iudiciaria*) volt.³ A sedrián az ispán vagy inkább általában az alispán, valamint a szolgabírók, illetve ad hoc kijelölt bírósárok ítéleztek. A sedria sokrétű feladatai közé tartozott a vizsgálatok lefolytatása. A helyszínre kiküldött szolgabíró a sedria felhatalmazása alapján „nyomozott”, és jelentést kellett tennie a vizsgálat eredményéről.⁴ A legtöbb megyében a szolgabírók munkáját ad hoc kiküldött megyei emberek segítették, akik velük vagy akár helyettük is lefolytatták a vizsgálatokat. Ők nem voltak a megye tisztviselői, esetleg választottak ki egy-egy nemeset, hogy idézzenek perbe valakit, vizsgáljanak meg egy panaszt vagy kísérik el a szolgabírót.⁵

A helyszíni „nyomozást” a sedria elrendelhetette saját hatáskörben, amikor a bírói szék előtt megjelenő panaszos vádjának kivizsgálását kérték, vagy parancsba adhatta

1 Werbőczy (1990!) 382.

2 Zsoldos (2004) 794–795.

3 Csukovits (1997) 365.

4 Holub (1929) 154–155., Tringli (207) 510., C. Tóth (2007) 401., Rüszt-Fogarasi (2009) 2.

5 Kádas (2015a) 116–119., C. Tóth (2008) 68–69.

az ország valamelyik nagybírója (a nádor, az országbíró vagy épp maga a király) is.⁶ A megye előtt legtöbbször kisebb fajsúlyú ügyeket tárgyaltak, többnyire jobbágyköltözési vagy tartozással, adóssággal kapcsolatos ügyeket találunk.⁷ Érdekesebbek jelen tanulmány szempontjából a hatalmaskodási perek. A hatalmaskodás (*factum potentiale*) kifejezés számtalan erőszakos cselekedetet takarhatott. Tringli István megfogalmazása szerint „a hatalmaskodás jogsértés: erőszakkal vagy erőszakkal való fenyegetéssel történő jogtalan akaratervényesítés”.⁸ Zsigmond király 1435. évi nagydekrétuma megkülönböztette a nagyobb és kisebb hatalmaskodási vétségeket. Súlyos hatalmaskodásnak számított a jogtalan birtokfoglalás, a különböző javak elhordása, erdők kivágása, emberek megsebesítése, bántalmazása és meggyilkolása, valamint nemesi házak és birtokok megtámadása és kifosztása.⁹ Mátyás király később öt kiemelt büntetést nevezett meg nagyobb hatalmaskodásként.¹⁰ A sedria alá azonban csak a kisebb értékű (100 forintot meg nem haladó) peres ügyek tartoztak, birtokjogra vonatkozó perekben elvileg nem ítélezhetett. Bántalmazás vétségekor pedig csak a kisebb erőszak vérdíját, 25 márkát ítélezhetett meg.¹¹ Jelentősebb bűnökben a nemesek fölött az ország nagybírói ítéleztek. Ám ezek a kúriai bíróságok sokszor ugyancsak a megye tisztviselőit kérték fel a vizsgálatok lefolytatására.¹² Zsigmond nagydekrétuma szerint pedig először az illetékes megyéhez kellett fordulnia keresetével a panaszosnak.¹³

Hatalmaskodás és emberölés Gagyon

1469-ben, a Szent Fülöp és Jakab ünnepe előtti vasárnap (április 30-án)¹⁴ az Abaúj megyei Gagy faluban egy hatalmaskodás során megölték Gagy Balázs egyik nemesi familiárisát, míg egy másikat súlyosan megsebesítettek. 1469. június 7-én Berzevici István és Gagy Balázs ügyvédje, Kupai Csató Demeter kérte Abaúj megye hatóságát, hogy vizsgálják ki az ügyet. Kupai állítása szerint Bátor Gergely három nevesített jobbágya – Barát Barnabás és Benedek, valamint Cerkei Márton – megölte Berzevici és Gagy Balázs egyik nemesi familiárisát, Csabacsüdi Andrást, és megsebesített egy másikat, Hegyaljai Baglyas Mártont. A kiküldött szolgabíró, Papi Gergely, illetve az öt elkísérő megyei emberek megerősítették ezt, és oklevelet is kiállítottak vizsgálatuk eredményéről.¹⁵ A sértett felek ezt követően – a megyei oklevéllel – az ország egyik nagybírójához, Pálóci László országbíróhoz fordultak. A panaszosok 1469. június 20-ai keltezéssel parancslevelet eszközöltek ki újabb vizsgálat lefolytatására. Az országbíró utasította a közeli hiteleshelyet, a Jászói konventet, hogy kiküldött királyi emberüket elkísérve a konvent

6 Tringli (2007) 501–502.

7 C. Tóth (2008) 90.

8 Tringli (2013) 692.

9 1435. évi III. tc. DRH I. 262.

10 Nemesi házak megrohanása, nemesi birtok elfoglalása, nemes törvénytelen letartóztatása, nemes bántalmazása, illetve megölése. Lásd: 1486. évi XV. tc. DRH II. 27., vö. Kőfalvi (2001) 91–92., Tringli (2011) 415.

11 Hajnik (1899) 82–83.

12 C. Tóth (2008) 93.

13 Kőfalvi (2001) 98., Kőfalvi (2006) 21.

14 Szentpétery (1923) 12. sz. naptár.

15 DL 16 866.

egy tagja – jelen esetben Miklós testvér – tanúskodjon a vizsgálat hitele mellett, és állítson ki erről oklevelet.¹⁶

Az új parancslevélben már némileg másképp szerepelnek az események, mint a korábbi panaszban. Míg az első vizsgálat a jobbágyok tettéről szól, addig itt már egy, a felperesek gagyji birtokrésze elleni támadásról írnak, nevesítve a részt vevő jobbágyokat. Az oklevél Gagyji Miklós és Bátor Gergely nyolc jobbágyát sorolja fel (Barát Benedek, Barát Máté fia, Márton, másik Barát Márton, Istenes Tamás, Marcin Dénes, Tancos Albert, Bodnár Fábián és Lukács). Arról azonban már nem esik szó, hogy mely személyek voltak a gyilkosság konkrét elkövetői, sőt a korábbi vizsgálati jelentésből megismert három, a gyilkosság elkövetésével korábban vádolt jobbágy közül ebben a mandátumban csupán Barát Benedek neve szerepel. A panasz kivizsgálására Tengerfalvi Kurittyán Tamást jelölték ki a parancslevélben meghatározott választható királyi emberek közül, valamint az ő feladata volt az is, hogy az alpereseket, Bátor Gergelyt és Gagyji Miklóst megidézze Szent Jakab nyolcadára a királyi jelenlét elé. Tengerfalvi, miután igazolta a panaszt, meg is tette az idézést, továbbá elrendelte az alperesek jobbágyainak előállítását.¹⁷

A konvent számára írt parancslevéllel egy időben Abaúj megye is utasítást kapott egy újabb vizsgálat lefolytatására.¹⁸ A 15. század elejétől terjedt el, hogy a központi bíróságok nemcsak királyi embereiket küldték ki, hanem ugyanabban az ügyben a megyéket is utasították párhuzamos vizsgálatra, a nagyobb bizonyosság érdekében.¹⁹ A megyének írt parancslevél tartalmában, szövegezésében többnyire megegyezett a hiteleshelynek küldött paranccsal. Ám egy jelentős különbséget találunk: az elkövetők száma bővült. Eszerint Gagyji Miklós és Bátor Gergely mellett a támadás elrendelésében részt vett Bátor András és László, valamint Vendégi Mihály és Tamás is. A hiteleshelyi mandátumban felsorolt gagyji jobbágyokon kívül ugyancsak nevesítik továbbá a Vendégiek jobbágyait.²⁰ Abaúj megye hatósága újfent kiküldött egy szolgabíró és egy megyei embert – ezúttal Baksai Jánost és Bereti Andrást –, akik helyszíni vizsgálatukat követően ismét megerősítették a panaszt.²¹

A három vizsgálati jelentés mindegyike tartalmaz kiegészítő adatokat a többihez képest, segítve az események rekonstrukcióját. Az események lejegyzése egyoldalú, csak a sértettek nézőpontjából látjuk az esetet. Az efféle tettek ugyanis sok esetben csak a panaszos fél szempontjából voltak hatalmaskodások, a vádlottak szemében jogos erőszaknak számítottak.²² Az események pontosabb megismeréséhez érdemes megvizsgálni a perben érintett személyeket.

16 DL 16 870. A jászói konventre: Tóth-Szabó (1903) 110–119.

17 DL 16 870.

18 DL 16 871.

19 C. Tóth (2002) 364.

20 Gergely fia Dávid, és ugyanazon Gergely egy másik fia, Imre fia Antal és Balázs, Lengen Demjén, Barta Tamás, Kércsi Benedek, Bodó Antal és Szomó Gergely. Az oklevélben másolási hiba található, néhány jobbágy neve hiányzik a felsorolás elejéről, akikre Gergely és Imre fiai kapcsán visszautalnak.

21 DL 16 871.

22 Tringli (2013) 692–693.

A panaszosok

Gagy Balázs felperes az Aba nemzetség Atyinai-Gagy ágából származott. Az alperes nemesek szintén ehhez a rokonsághoz tartoztak, az atyafiság csupán a 15. század elején vált szét Gagy, Bátor és Vendégi családokra.²³ Gagy, Bátor és Vendégi az Aba nemzetség legrégebbi birtokai közé tartozott.²⁴ Bár a Gagy család tagjai nem tettek szert országos jelentőségre, reprezentációjukban hangsúlyozták előkelő rokonaikhoz fűződő kapcsolatukat.²⁵ Az atyafiság a megye jómódú (*bene possessionatus*) nemesei közé sorolható, 1427-ben Gagy László birtokában 209 abaúji jobbágyportát írtak össze, valamint övé volt a Sáros megyei Szentkereszt mezővárosa is.²⁶ Felesége a rihnói Perényi családból származó Zsófia volt.²⁷ Megyebéli tekintélyét és befolyását jellemzi, hogy 1436-ban megtették Abaúji ötvenedszedőjének,²⁸ 1454-ben pedig familiájában szolgált a megye egyik aktuális szolgabírója, Fáji György is.²⁹ Gagy László a felperes, Balázs nagyapja volt, apja, János 1458 előtt hunyt el.³⁰

A másik felperes, Berzevici István egy Sáros és Szepes megyei földbirtokokkal rendelkező, jómódú várbirtokos nemes, akinek rokonságában bárót, főpapot, ispánt is találunk.³¹ Az ügyben való érintettsége magyarázatra szorul. Néhai Gagy János fiait, Balázst és Györgyöt, valamint birtokaikat 1458-ban, Mátyás király parancsára Abaúji megye hatósága és Szinyei János különös oltalmába vette.³² A két fiú – a több mint 200 portás vagyon örökösei – kiskorúak lehettek. Mátyás gyakran élt a királyi oltalom lehetőségével, a kiskorú vagy özvegy oltalmazását egy főúrra, nemesre vagy megyére bízta, akik kezelték a birtokaikat, amelyek jövedelmeit is élvezhették.³³ Az uralkodó ugyanekkor Szinyeit, valamint Berzevici Istvánt Sáros megye ispánjaivá is kinevezte, fő feladatukként a királyi jövedelmek beszedését, illetve az ezeket végző tisztviselők védelmét jelölte meg.³⁴ Sárosban és a felső részeken ugyanis ekkor harcok dúltak a különböző cseh huszita csapatok ellen. A katonák fizetésére az uralkodó bizonyos megyék adóját átengedte a kapitányoknak.³⁵ Szinyei János 1461–1463 között is rendre feltűnt Sáros

23 Engel (2001b) Aba nem 3. atyinai-gagy ág. 2. tábla: Gagy. 3. tábla: Gagy Bátor- és Vendégi-családfák. Csoma (1897) 35–48.

24 Draskóczy (1977) 10–11.

25 Körmendi (2011) 111.

26 Engel (1989) 181.

27 Engel (2001) Perényi 3. tábla: A rihnói ág családfája.

28 DL 50 371. Ezt a feladatot tekintélyes nemesek végezték, Gagy társa Semsei Frank volt, míg Szepesben Zsegrai Mihály és Máriási György látta el ezt a tisztelet. Mályusz (1984) 120.

29 DF 262 726. Gagy Lászlót és fiát, Jánost a Sáros megyei Vaspatak birtokába iktatták be többnyire abaúji királyi emberek, valószínűleg familiárisai. Vö. Engel (2001a) 593., Kádas (2015b) 53–54.

30 Csoma (1897) 39. Engel Pál leszámazási táblázatában Gagy Lászlóról és fiáról, Jánosról 1470-ből is ismer adatot. Engel (2001) Aba nem 3. atyinai-gagy ág. 2. tábla: Gagy-családfa. Valójában azonban az 1470-es adat (DF 233 369.) inkább a gyilkossági perben szereplő Bátor Lászlóra és fiára, Jánosra vonatkozhat, ugyanis 1459-ben Perényi Zsófiát már Gagy László özvegyeként említik (DL 90 028.). Bátor Lászlót más oklevelek is említik Gagy Lászlóként (DF 270 455.).

31 Engel (2001b) Rikalf rokonsága 2. tábla: Berzevici- (Berzeviczy) családfa.

32 DL 70 252.

33 Kubinyi (1990) 58.

34 DL 70 253.

35 Horváth (2003) 948.

megye adószedőjeként.³⁶ Szinyei szoros kapcsolatban állt a Berzeviceiekkel, felesége Erzsébet szintén ebből a családból származott.³⁷ 1465-ös végrendelete végrehajtói között pedig ott találjuk Berzevici Istvánt is.³⁸ Valószínűleg Berzevici 1469-ben is Gagyi Balázs birtokainak oltalmazójaként ténykedett.

Az elkövetők

A két megidézett alperes Gagyi Miklós és Bátori Gergely – illetve az ügyben szintén érintett Vendégiek – Gagyi Balázs atyafiai voltak. A Bátoriak és a Vendégiek ekkorra már külön birtokoltak, Gagybátorban 42, míg Gagyvendégin tíz jobbágytelket számláltak.³⁹ Gagyi Miklós kapcsolatrendszerét ismerjük, a nyalábi Perényiek familiájában szolgált,⁴⁰ felesége a szintén Perényi-familiáris Vajdai György Anna nevű leánya volt.⁴¹ A fiatal Gagyi Balázs osztályos testvéreiként igényt tartottak a jelentős Gagyi-vagyonra, amely örökösének is számítottak. Balázs a birtokokra vonatkozó oklevelek biztonságos őrzését Kassa városára bízta. A hatalmaskodásban érintett rokonoknak 1472-ben, Balázs halála után Báthori István országbíróhoz kellett fordulniuk, hogy megszerezzék a jogbiztosító iratokat a várostól.⁴² Egy évvel később pedig már az elhunyt rokon nemesi kúriáján osztozkodtak.⁴³ Ezek az adatok a hatalmaskodás indítékát is megvilágítják. A támadás a jogbiztosító iratok megszerzésére irányulhatott, vagy épp az oklevelek Kassa őrizetére bízása váltotta ki a rokonok ellenszenvét.

Az emberölést és bántalmazást azonban nem Bátori Gergely és Gagyi Miklós, hanem azok jobbágyai követték el. Sőt, a két parancslevél beszámolója szerint Bátoriek maguk részt sem vettek a támadásban. A súlyosabb bűncselekmények esetén gyakran nem volt jelen maga a földesúr, helyette familiárisa intézkedett.⁴⁴ Természetesen az oklevelek kidomborítják, hogy az erőszakos cselekedet Bátori egyetértésével és akaratából (*consensu et voluntate*) történt, illetve hogy a földesurak küldték rá jobbágyaikat a panaszosok birtokára.⁴⁵ A három oklevél áttekintését követően szembeűnő, hogy a hangsúly az emberölésről és bántalmazásról egyre inkább a birtok elleni támadásra helyeződött. A jobbágyok tettei földesuraik felelőssége volt,⁴⁶ a birtokviták is a nemesekre tartoztak.⁴⁷ Kérdéses a hatalmaskodást elkövető jobbágyok száma. Az első oklevél csupán három személyt említ, a következő már nyolc gagyi jobbágyot nevez meg, míg a harmadik iratban felsorolják mellettük a Vendégiek jobbágyait is. Csak Barát Benedek

36 DL 70 260., DL 70 264., DL 70 266., DL 70 272.

37 Engel (2001b) Rikalf rokonsága 2. tábla: Berzevici- (Berzeviczy) család.

38 DL 70 283.

39 Engel (1989) 176., 194.

40 DL 16 770., Tringli (2008) 474. sz., Neumann (2006) 213 sz.

41 Engel (2001b) Aba nem 3. atyina-gagyi ág. 3. tábla: Gagyi Bátori- és Vendégi-családfa, DL 16 770., Neumann (2006) 213 sz.

42 DF 270 455.

43 DL 75 930.

44 Kófalvi (2006) 33.

45 DL 16 866., 16 871.

46 Kófalvi (2001) 96.

47 Tringli (2013) 706.

neve szerepel mindhárom oklevélben, ő lehetett a támadás vezetője. Az sem zárható ki, hogy Bátori intézője volt.⁴⁸ Ha valóban minden említett jobbágy részt vett a hatalmaskodásban, akkor legalább tizenkilenc fegyveres személyről beszélünk. Az efféle tetteknel a támadók igyekeztek túlerőt kialakítani.⁴⁹ Ez valószínűleg a gagyai eset során is sikerült. Az viszont nem biztos, hogy valóban az említett jobbágyok vettek részt a hatalmaskodásban. Az ilyen felsorolások sokszor csak azt jelentették, hogy ezen jobbágyokat kell előállítania a földesúri úriszéknek a tényleges elkövetőket keresve.⁵⁰ Vendégi falucskában 1427-ben mindössze tíz jobbágyportát írtak össze,⁵¹ valószínűleg 1469-ben sem volt sokkal nagyobb a település. Könnyen megeshet, hogy a megyének küldött mandátum a falu összes felnőtt férfi jobbágyát felsorolta, amelynek tényleges célja a Vendégiek érintettségének hangsúlyozása volt.⁵²

Az áldozatok

Az elhunyt, Csabacsúdi András előnevét csupán az első megyei kiadvány őrizte meg, amely szerint András nemes familiáris volt.⁵³ Nemes személy meggyilkolása egyértelműen nagyobb hatalmaskodási vétségnek számított. A hasonló erőszakos tettek bántalmazott áldozatai 95 százalékban a jobbágyok közül kerültek ki. Emberölés azonban jobbágyok esetében is ritka volt.⁵⁴ Csabacsúdi András neve alapján Békés megyéből származott. Csabacsúd ekkoriban Szilágyi Erzsébet, Mátyás király édesanyja és az egri püspökség birtoka volt.⁵⁵ András valószínűleg egytelkes kisnemes lehetett. Abaújba kerülése leginkább az egri püspökség szolgálatával magyarázható. A kisnemesek a birtokaikhoz legközelebbi nagybirtokosok szolgálatába szegődtek, majd *dominusuk* falvaiban birtokigazgatási feladatokat is elláthattak.⁵⁶ A püspökségnek Abaúj megyében is volt birtoka (Héce település),⁵⁷ András talán innen állhatott át Berzevici és Gagyai szolgálatába. A másik, szerencsésebben járt áldozat Hegyaljai Baglyas Márton szintén nemes familiáris volt. Családjáról több adattal rendelkezünk. Hegyalja Abaúj és Zemplén megyék határvidékén feküdt, bár a Mátyás-korban már Zemplénhez számították, korábban Abaújhoz tartozott.⁵⁸ A Baglyas rokonság a patinás Hontpázmány nemzetség egy szegényebb ágára, a Rednekiekre vezette vissza eredetét.⁵⁹ A család jó kapcsolatot ápolt az abaúji szolgabírói társadalommal, a 15. század elején Hegyaljai Baglyas Péter személyében maguk is adtak hivatalviselőt a megyének.⁶⁰ Sőt, a bántalmazott

48 Vö. Tringli (2003) 709., Kőfalvi (2006) 33.

49 Kőfalvi (2001) 104–107.

50 Tringli (2013) 713.

51 Engel (1989) 31.

52 Vö. Tringli (2013) 705.

53 DL 16 866.

54 Kőfalvi (2001) 112–113., Kőfalvi (2006) 42.

55 Csánki (1890) 649.

56 Neumann (2007) 439.

57 Csánki (1890) 208.

58 Csánki (1890) 345., Engel (1989) 46.

59 DL 5764., ZsO IV. 32. sz., Wertner (1905) 81–84.

60 Kádas (2014) 129.

Baglyas Márton rokonságban is állt mind dominusával, mind az elkövetőkkel. 1407-ben ugyanis Gagyi Mihály és testvérei Baglyas Lászlót egy Gagybátoron elszenvedett hatalmaskodás ügyében *patrualis fraterüknek* nevezték.⁶¹ A kifejezés unokatestvért vagy tágabb értelemben atyafit jelent.⁶² Az 1469. évi bűncselekmény kapcsán az első megyei jelentésből azt is megtudjuk, hogy a büntetettre egy gagyi jobbágyházban került sor, a két nemes valószínűleg a felperesek tisztartója volt a faluban.⁶³ Leggyakrabban az ilyen – uruk javait védelmező – tisztviselők váltak a hasonló támadások áldozatává.⁶⁴

A nyomozás

A megyei hatóság által alkalmazott bizonyítási eljárás az úgynevezett *inquisitio* vagy magyarul tudományvétel volt, amely főként a tanúk kihallgatását jelentette. Az 1469. évi gagyi hatalmaskodás ügyében lefolytatott mindegyik *inquisitio* egyszerű tudományvétel volt, vagyis a per megkezdése előtti, a felperes keresetének megalapozására elrendelt vizsgálat.⁶⁵ A felperesnek általában három vizsgálati jelentésre volt szüksége.⁶⁶ A kiküldött személyek mindannyiszor kiszálltak a helyszínre, ahol kihallgatták az érintettnek vélt személyeket.⁶⁷ Az első tanúkihallgatást a vármegye saját hatásköréből adódóan, a másodikat az országbírói parancslevél utasítására rendelte el.⁶⁸ A megye mindkét esetben szolgabíró és megyei embert is kiküldött. A kihallgatást végző személyek igazolására a szolgabíró pecsétje szolgált.⁶⁹ Abaúj megye ekkortájt vezette be a szolgabíró és megyei ember együttes kiküldésének gyakorlatát, korábban csak egyetlen személy folytatta le a vizsgálatokat.⁷⁰ Az új megoldás nagyobb bizonyosságot adott, a megyei ember tanúskodott a szolgabíró beszámolójának hitelességéről.⁷¹ Sőt, az első vizsgálat során Papi Gergely szolgabíró mellé két megyei embert, Papi Kelemt és Szendi Vad Mihályt is kiküldték. Kelemen a kiküldött szolgabíró atyafia lehetett, Szendi Mihályról viszont más közeli oklevelekből tudjuk, hogy ekkoriban szintén szolgabíró volt.⁷² Tehát a megye valójában két szolgabíró, valamint még egy megyei embert is kiküldött. Ez valószínűleg az ügy fontosságával magyarázható. A második vizsgálatot már egy szolgabíró–megyei ember páros, Baksai János, illetve Bereti András végezte el.

Az oklevelek sajnos nem nevezik meg a kihallgatott tanúkat. A jelentések formulája szerint a megye azon nemeseit és nem nemeseit hallgatták ki, akiket az ügy szem-

61 ZsO II. 5527., DL 57 407.

62 Fügedi (1992) 22–23.

63 DL 16 866.

64 Kófalvi (2006) 44.

65 Hajnik (1899) 283–284., Mezey (2003) 375–376.

66 Bónis et al. (1996) 63.

67 Vö. Hajnik (1899) 286–287.

68 DL 16 866., DL 16 871.

69 Ha csak megyei ember szállt ki vizsgáladni, egy hatósági személy pecsétjét vitte magával. C. Tóth (2008) 69., Kádas (2015a) 110.

70 Kádas (2014) 128–129.

71 Vö. Neumann (2005) 268., C. Tóth (2002) 358., Holub (1929) 163.

72 Horváth (2001) 110.

pontjából illőnek és hasznosnak (*decens et opportunum*) tartottak.⁷³ A tanúk lehetnek nemesek, jobbágyok, férfiak, nők, egyháziak, csak megyebélinek kellett lenniük. Többnyire a szomszédokat és határosokat hallgatták ki, de mindenkit megkérdezhettek, akit hasznosnak tartottak. Azt, hogy kit volt „illő és hasznos” kikérdezni, a kiküldött személyek dönthették el, bár egyes esetekben a parancslevél elő is írhatta bizonyos csoportok (pl. szomszédok) kihallgatását.⁷⁴ A tanúknak feltett kérdéseket azonban a panaszos fél állította össze, s legtöbbször ők állították elő a kikérdezendő személyeket is.⁷⁵ A megkérdezetteknek kötelező volt vallani,⁷⁶ 1486-ban pedig előírták, hogy a tanúk esküt is tegyenek igazmondásukról. Ugyanezen törvény rendelte a tanúk nevének, jogállásának, valamint vallomásuknak följegyzését is.⁷⁷ A tanúk kihallgatását nyilvánosan, illetve titkosan, bizalmasan (*palam et occulte*) is lefolytathatták.⁷⁸ A vizsgálat a vallomások meghallgatása mellett kiegészülhetett helyszíni szemlével is. Már a 14. századtól vannak példák arra, hogy a kiküldöttek megszemlélték az érintett birtokot, tethelyet.⁷⁹ A vizsgálatról szolgabírók és megyei emberek jelentést tettek a legközelebbi sedria alkalmával.⁸⁰ Beszámolójukat a *notarius* írásba foglalta, azonban ez általában szűkszavú volt, csak annyit jegyeztek le, hogy a kiküldöttek (általában) alátámasztották a panaszt.⁸¹

A hiteleshelynek küldött parancs által elrendelt vizsgálat lényegében hasonlóan zajlott. A különbség abban állt, hogy a tanúk kihallgatását itt egy bírósági (királyi, nádori, báni) ember végezte egy konventi vagy káptalani személy társaságában.⁸² A vagy ügyben eljáró Miklós testvér a jászói premontrei konvent felszentelt szerzetese volt.⁸³ A *mandatum* a megszokott módon megnevezi azokat a megyebéli nemeseket, akik közül kiválasztották az egyházi személy társaságában vizsgálódó királyi embert.⁸⁴ A választható királyi emberek listáját a kérelmező fél állította össze. Így sokszor megtaláljuk közöttük rokonait, barátait, familiárisait, tehát a hozzá közel álló személyeket.⁸⁵ A névsor beszédes. A lehetséges királyi emberek között szerepel Tengerfalvi Tamás és az apja, Barnabás, valamint Ambrusfalvi Pál, Horváti Antal, Kupai János és László, Rásonyi Simon, Szendi István, de ott találjuk a korábbi vizsgálatot lefolytató Papi Gergely és Szendi Mihály nevét is.⁸⁶ A két szolgabíró szereplése magyarázható megyebéli tekintélyükkel, köztisztületben álló személyek lehetnek. Akár szorosabb kapcsolatban is állhattak a felperesekkel, de az is lehet, hogy Berzeviciék úgy gondolták, hogy akik egyszer

73 DL 16 866.

74 Hajnik (1899) 290. Nem lehetnek tanúk a gyerekek, siketek, vakok, elmebetegek vagy az ismert hamis eskütevők. A közeli családtagoknak pedig nem volt kötelező vallani. Lásd: Mezey (2003) 266.

75 Tringli (2011) 415.

76 Hajnik (1899) 290.

77 1486. évi X. tc. DRH II. 272.

78 Béli (1995) 132.

79 Gábor (1908) 166.

80 C. Tóth (2008) 94.

81 Hajnik (1899) 291.

82 Kőfalvi (2001) 99.

83 Tóth-Szabó (1903) 116.

84 Vö. Engel (2001a)

85 Engel (2001a) 593.

86 DL 17 870.

már alátámasztották vádjukat, azok másodjára sem tesznek másképp. A névsorban szereplő Ambrusfalvi Pál valószínűleg Gagyi-familiáris volt.⁸⁷ A tanúkihallgatást végül Tengerfalvi Kurittyán Tamás folytatta le. Személye azért is érdekes, mert néhány évvel korábban maga is belekeveredett egy hasonló perbe. 1465-ben ugyanis Tamás atyjának jobbágysági megölték Szapolyai Imre egy Tengerfalván hatalmaskodó familiárisát.⁸⁸

A gagyi gyilkosság ügyében tehát összesen három szolgabíró, két megyei ember, valamint Miklós testvér közreműködésével egy királyi ember nyomozott, hallgatott ki tanúkat. A királyi embert mindig a panaszos jelöltjei közül választották ki, de feltételezhető ez a megyei emberek esetében is. 1427-ben például Papi Péter panaszára Abaúj vármegye megyei emberként Mérai Istvánt, a panaszos sógorát küldte ki, hogy tiltsa el Gagyi Lászlót a Papihoz tartozó vetéseken és parlagon való legeltetéstől.⁸⁹ Az 1469. évi kereset kivizsgálói társadalmi helyzetüket nézve Abaúj néhány jobbágyportát birtokló kismemesei közül kerültek ki.⁹⁰ A hatósági személyek és rokonságaik megyén belüli befolyása nem elhanyagolható.⁹¹ Ha származási helyüket, birtokaik földrajzi elhelyezkedését tekintjük, többnyire Gagyi és a Gagyi-birtokok szomszédosai voltak (1. ábra). A nyomozást végző személy kijelölésekor fontos szempontnak számított a helyismeret, hogy a vizsgálatot végző ismerje az adott környéket, illetve birtokosait. Ennek általánosságát más megyei példák is megerősítik.⁹²

A felperesek panaszát – bár a három kereset lényeges pontokban tért el egymástól – mindhárom alkalommal megerősítették az azokat kivizsgáló személyek. A kiküldöttek szinte mindig alátámasztották a panaszt. Nem is lehetett ez nagyon másképp, hiszen gyakran a felperes emberei közül kerültek ki a nyomozás végzői, ők határozták meg a tanúknak feltett kérdéseket, és a kikiáltott közgyűlések tudományvételén ők is állították elő a kikérdezendő személyeket.⁹³

87 DF 262 726.

88 DL 64 407.

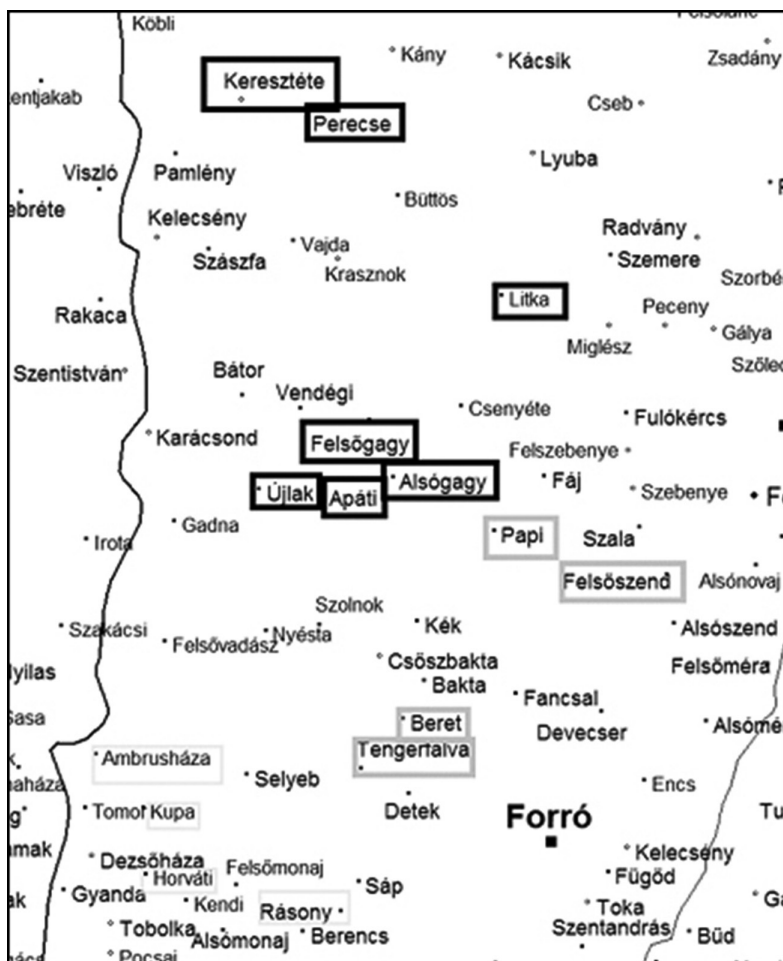
89 DL 83 639., DL 83 682.

90 Rémiás (1989) 32.

91 Kádas (2014) 119–127.

92 Kádas (2015a) 119–121.

93 Tringli (2013) 700.

1. ábra: A nyomozásban részt vevő vagy választható személyek származása.⁹⁴

Összegzés

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a vizsgált gyilkosság „hatalmaskodás” következményeként, részeként bukkant fel a megyei iratokban. Bátori Gergely és Gagy Miklós jobbágysági rárontottak Gagy Balázs Berzevici István által oltalmazott birtokára, ám azok tisztartói ellenálltak. Az összecsapásba Csabacsüdi András belehalt, míg Baglyas Márton megsebesült. Az emberölés ebben az esetben nem volt szándékos, előre megfontolt tett, csupán a fegyveres támadás következménye. Ezt a középkorban nem is sorolták a közbűncselekmények körébe.⁹⁵

⁹⁴ A térkép Engel (2001c) alapján készült. Fekete keretben az abaúji Gagy-birtokok (1472), vastag szürkében a nyomozásban részt vevő személyek, míg vékony szürke keretben a többi választható királyi ember szerepel. Csupán Baksai János névadó birtoka hiányzik, ám ha a mai Szentistvánbaksáról származott, akkor ő is járásbéli nemes volt. Lásd: C. Tóth (2007) 467.

⁹⁵ Béli (1995) 85.

Gagy Miklóst és Bástori Gergelyt az országbíró elé idézték. A tanúkihallgatások csupán előzetes bizonyításnak számítottak, ezek eredménye alapján az alpereseket (vagy épp a felpereseket) a bíróság eskü letételére ítélhette.⁹⁶ Ez az ítélet volt a fontosabb, ezt a bizonyítást követhette végítélet.⁹⁷ Nemes megsebesítése, megölése súlyos hatalmaskodási vétségnek számított, büntetése fejvesztés volt.⁹⁸ Bástori Gergely és Gagy Miklós vétkes jobbággyai – a támadás tényleges elkövetői – felett saját uraiknak kellett ítélniük az úriszékükön.⁹⁹ Ebben is szerepet kaphatott a megyei hatóság, bizonyos esetekben szolgabíró vagy megyei ember is kiszállt, hogy meghallgassa az ítélezést.¹⁰⁰ A Gagy-ügy végeredményét pontosan nem ismerjük, azonban bizonyos, hogy mindkét alperes feje a helyén maradt, sőt Gagy Balázs 1472-ben bekövetkezett magtalan halála után lehetőségük is nyílt a jelentős birtokvagyon megszerzésére.¹⁰¹ A perek igen gyakran végződtek peren kívüli egyességgel. Mind az elítélt letartóztatása előtt, mind az alatt, de akár a perfolymat alatt is lehetőség volt a peres felek kibékülésére.¹⁰² A legtöbb hatalmaskodási per azonban el sem jutott az ítélethozatalig, a felek még korábban – sőt gyakran még a tárgyalás előtt – megegyeztek egymással.¹⁰³ Az sem kizárt, hogy Bástoriék fellépése jogos erőszak volt, az atyafiság egészére vonatkozó jogbiztosító iratok elszállítása miatt történt. A gagy gyilkosság bizonyításában királyi emberként közreműködő Tengerfalvi Tamás atyjának pere jó párhuzam. Itt csak a végeredményt ismerjük: a hatalmaskodás és Szapolyai familiárisának megölése miatti pert a felek kölcsönösen beszüntették, ugyanis választott bírák közvetítésével peren kívül megegyeztek.¹⁰⁴ Feltehetőleg hasonló végkimenete lehetett Gagyiek ügyének is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Béli Gábor (1995): *Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre (1996): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. (2. bővített kiadás.) Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság és Magyar Jogász Egylet.
- C. Tóth Norbert (2002): Adatok a megyék és hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és 15. században. In: *Századok*, 136. évf. 2. sz. 351–364.
- C. Tóth Norbert (2007): Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában. In: *Századok*, 141. évf. 2. sz. 391–470.
- C. Tóth Norbert (2008): *Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban*. Nyíregyháza, Szabolcs Községért Kulturális Közhasznú Közalapítvány.
- Csánki Dezső (1890): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

96 Bónis et al. (1996) 130–131.

97 Hajnik (1899) 276. 387.

98 1435. évi III. tc. DRH I. 262., 1486. évi XV. tc. DRH II. 275., vö. Béli (1995) 88–89.

99 Tringli (2013) 712–713.

100 Bónis et al. (1996) 16., C. Tóth (2007) 401.

101 DF 270 455. A birtokokra Dési Péter sárosi kamarás és Fica Demeter is adományt szereztek, de végül Bástoriéknak egyesség révén sikerült megtartaniuk az örökség jelentős részét. Lásd: Csoma (1897) 39–40.

102 Hajnik (1899) 390–391., Tringli (2011) 417., Mezey (2003) 248.

103 Tringli (2013) 693.

104 DL 64 407.

- Csoma József (1897): *Abaúj-Torna vármegye nemes családjai*. Kassa, Abauj-Torna vármegye közönsége.
- Csukovits Enikő (1997): Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. In: *Történelmi Szemle*, 39. évf. 3–4. sz. 363–386.
- Draskóczy István (1977): *Adalékok az Aba nemzetség birtok és családtörténetéhez*. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest, ELTE.
- Engel Pál (1989): *Kamarahaszna-összeírások 1427-ből*. Budapest, Akadémiai.
- Engel Pál (1996): *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- Engel Pál (2001a): Királyi emberek Valkó megyében. In Csukovits Enikő (szerk.): *Honor, vár, ispánság: válogatott tanulmányok*. Budapest, Osiris.
- Engel Pál (2001b): *Középkori magyar genealógia*. CD-ROM. Budapest, Arcanum.
- Engel Pál (2001c): *Magyarország a középkor végén*. CD-ROM. Budapest, Arcanum.
- Fügedi Erik (1992): *Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja*. Budapest, Osiris.
- Gábor Gyula (1908): *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*. Budapest, Grill.
- Hajnik Imre (1899): *Bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Holub József (1929): *Zala megye története a középkorban*. Pécs, Zala Megye Közönsége.
- Horváth Richárd (2001): Adalékok a Szapolyaiak északkelet-magyarországi felemelkedéséhez. In Neumann Tibor (szerk.): *Analecta Mediaevalia I. Tanulmányok a középkorról*. [H. n.], Argumentum.
- Horváth Richárd (2003): A Felső Részek kapitánysága a Mátyás-korban. In: *Századok*, 137. évf. 4. sz. 929–954.
- Kádas István (2014): Az Abaúj megyei szolgabírói társadalom a Zsigmond-korban. In: *Korall*, 15. évf. 57. sz. 117–128.
- Kádas István (2015a): Megyei emberek az északkelet-magyarországi megyei oklevelekben. In Gál Judit – Kádas István – Rózsa Márton – Tarján Eszter (szerk.): *Micae Mediaevales IV. Fiatál történetészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, ELTE BTK Történettudományi Intézet.
- Kádas István (2015b): Sárvári László és az 1444. évi X. törvénycikk. In Ternovác Bálint (szerk.): *Opuscula historica I. Történeti tanulmányok a XIV. és XV. Eötvös Konferenciáról*. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium – Történész műhely.
- Kófalvi Tamás (2001): A hatalmaskodás büne a középkorban. In: *Győri Tanulmányok*, 24. évf. 89–119.
- Kófalvi Tamás (2006): „...a rosszat rosszal tetézve”. *Hatalmaskodási esetek a középkori Dél-Dunántúlon*. Szeged, [s. n.]
- Körmendi Tamás (2011): Az Aba nemzetség címerváltozatai a középkorban. In: *Turul*, 84. évf. 4. sz. 109–122., 129–130.
- Kubinyi András (1990): A Mátyás-kori államszervezet. In Rázsó Gyula – V. Molnár László (szerk.): *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Budapest, Zrínyi.
- Mályusz Elemér (1984): *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1743*. Budapest, Gondolat.
- Mezey Barna (2004): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris.
- Neumann Tibor (2005): Választott nemesi esküdtek Nyitra megyében. In: *Századok*, 139. évf. 2. sz. 261–289.
- Neumann Tibor (2006) (szerk.): *Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526)*. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Könyvtár.
- Rémiás Tibor (1989): Abaúj, Gömör és Torna vármegye Zsigmond-kori nemesi társadalma az 1427. évi kamarahaszna-összeírás alapján. In: *A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei*, 26. évf. 26–35.
- Rüszt-Fogarasi Enikő (2009): Kolozs vármegye szolgabírái a középkorban. In: *Turul*, 82. évf. 1. sz. 1–12.
- Szentpétery Imre (1923): *Chronologia. A közép- és újkori időszámítás vázlatja*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.

- Tóth-Szabó Pál (1903): A jászói konvent mint hiteles hely a középkorban. In: *Turul*, 21. évf. 3. sz. 110–119.
- Tringli István (2007): Megyék a középkori Magyarországon. In Neumann Tibor – Ráczy György (szerk.): „*Honoris causa*”. *Tanulmányok Engel Pál emlékére. Analecta Medievalia III.* Piliscsaba–Budapest, Argumentum.
- Tringli István (2008) (szerk.): *Perényi család levéltára, 1222–1526.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Tringli István (2011): A hatalmaskodás és a Fehde: Két jogintézmény összehasonlítása. In Gecsényi Lajos – Izsák Lajos (szerk.): *Magyar történettudomány az ezredfordulón: Glatz Ferenc 70. születésnapjára.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó - MTA Társadalomkutató Központ.
- Tringli István (2013): Segítők a későközépkori hatalmaskodásokban. In Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.) (2013): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Werbőczy István (1990): *Tripartitum. A dicsőséges magyar királyság szokásjogának hármaskönyve.* (Ford. Csiky Kálmán.) Budapest, Téka Könyvkiadó.
- Wertner Mór (1905): Rászló utódai. In: *Turul*, 23. évf. 2. sz. 81–84.
- Zsoldos Attila (2004): Az özvegy és a szolgabírák. In: *Századok*, 137. évf. 4. sz. 783–808.

Rövidítések jegyzéke:

- DL: Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár.
- DF: Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- DRH: Francisci Döry – Georgius Bónis – Geisa Érszegi – Susanna Teke – Vera Bácskai (eds.) (1976–1989): *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. I. 1301–1457. II. 1458–1490.* Budapest, Akadémiai.
- ZsO: Mályusz Elemér – Borsai Iván – C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Neumann Tibor (szerk.) (1951–2014): *Zsigmondkori oklevéltár. I–XII.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár.

SUMMARY

Homicide Investigation and County Authority in the Middle of the 15th Century (a Feud in Gagy)

KÁDAS István

My paper focuses on a special feud. In 1469 a peasant, Bátori Gergely attacked the estate of Gagyí Balázs and killed Csabacsüdi András, the retainer of Gagyí Balázs. There were three investigations into the case, two of them made by the office-holders of Abaúj County, who questioned the witnesses. In the third case a monk from the convent of Jászó and a homo regius lead an investigation. All the investigators strengthened the prosecution, which is quite understandable because the questions to the witnesses were compiled by the complainant, and the investigators also were his own men.